USAID FROM THE AMERICAN PEOPLE

pact building local promise.

Razumkov centre

УКРАЇНА: ВІД ВІЙНИ ДО МИРУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

Аналітичні оцінки

Вересень 2024

I.
НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ОБОРОНА: ГОЛОВНІ ПОДІЇ, ПРОЦЕСИ, ТЕНДЕНЦІЇ

Вересень 2024 р. став одним з найбільш гарячих місяців війни як на полі бою, так і на дипломатичних фронтах. Роль політичного фактору як каталізатора інтенсивності бойових дій значно посилилася під впливом внутрішніх суспільно-політичних і економічних процесів, а також з огляду на зовнішньополітичну динаміку та в контексті очікування можливих переговорів із врегулювання конфлікту.

Попри триваючу повзучу окупацію, Сили оборони України не допустили оперативного прориву противника навіть на тих напрямках і ділянках фронту, де станом на кінець місяця ситуація значно погіршилася. На Харківському напрямку лінія бойового зіткнення не зазнала помітних змін. Курська операція не принесла територіальних здобутків чи значної передислокації російських резервів, але два обміни полоненими у вересні слід сприймати як один з очікуваних результатів від цієї операції.

На шляху чергової хвилі активізації міжнародних мирних ініціатив, як і раніше, стоїть несумісність позицій ворогуючих сторін, недієздатність міжнародних інструментів впливу на агресора, а також розбіжності в позиціях ключових світових гравців стосовно шляхів і формату завершення війни. Додаткову інтригу створили таємна стратегія Білого дому стосовно підтримки України та утаємничений план перемоги України, підготовлений на Банковій.

БОЙОВІ ДІЇ

Протягом вересня зафіксовані пікові показники інтенсивності бойових дій на лінії фронту та застосування засобів дальнього враження. Щодня відбувалося близько 150 бойових зіткнень, а в окремі дні їхня кількість перевищувала 200, що свідчить про намагання російського військового командування досягти результату до певного часового терміну, визначеного кремлем, або ж економічними, внутрішньо- чи зовнішньополітичними чинниками. Сприятливі погодні умови також спонукали російське командування до активізації наступальних операцій на тих напрямках, де вони володіли оперативно-тактичною ініціативою.

Найбільш важка ситуація для Сил оборони України зберігалася на Покровському, Курахівському та Вугледарському напрямках, де російські війська мали значні тактичні просування завдяки перевазі в живій силі та засобах ураження, а також тактиці безперервних штурмів як малими групами, так і з застосуванням десятків одиниць бронетанкової техніки. Станом на кінець місяця бої за ключові населені пункти на зазначених напрямках тривали, але імовірність їхньої втрати найближчим часом стає дедалі більш реальною, оскільки ціна подальшого утримання вщент зруйнованих позицій під загрозою оперативного оточення перевищують потенційні ризики для української оборони від їхнього залишення.

Ситуація навколо Вугледару стала критичною в кінці серпня після епізоду, який, на думку військових, став однією з причин втрати міста. Ідеться про допис у соцмережах народної депутатки М. Безуглої про відведення 72-ї бригади з цього напрямку, менш як за добу після якого противник різко наростив атакуючі дії на українські підрозділи, що перебували в процесі ротації. Це призвело не лише до зриву ротації виснаженої місяцями боїв бригади, але й до втрати добре обладнаних для оборони позицій. Станом на кінець вересня українські війська змушені були залишити Вугледар.

У зоні проведення Курської операції не відбулося суттєвих змін в оперативному плані. Російські війська відновили контроль над частиною втраченої території, але не змогли виконати головне завдання повного

витіснення українських сил за межі області. Українські підрозділи здійснювали маневрені бойові дії, імовірно, не маючи завдання (чи спроможності) захоплення нових територій. Хоча питання кінцевих військово-політичних цілей України в зоні Курської операції залишається відкритим, наразі є підстави стверджувати про частковий успіх у досягненні окремих із публічно заявлених, а саме: перенесення війни на територію ворога, поповнення обмінного фонду полонених, превентивний удар для унеможливлення російського наступу на Суми, підняття морального духу армії та суспільства. Слід також зазначити, що Президент В. Зеленський раніше наголошував на стратегічному значенні Курської операції як «частини великого плану перемоги України».

Протягом вересня спостерігалася тенденція зростання кількості російських атак із застосуванням ударних дронів та керованих авіабомб (КАБ) одночасно зі зменшенням ракетних ударів. Так, кількість «шахедів», якими російські війська атакували Україну у вересні 2024 р., перевищила 1 330 од., що в 1,7 рази більше, ніж у попередньому місяці та майже втричі — порівняно з вереснем 2023 р. Імовірно, така небезпечна тенденція зберігатиметься найближчими місяцями з огляду на повідомлення про швидко зростаючі темпи виробництва Shahed-131/136 та дешевого дрону-приманки Гербера в росії. Водночас, навіть якщо об'єми їхнього виробництва дійсно сягнули 6 000 од. на рік, то все одно для підтримки такої інтенсивності застосування росія має додатково отримувати значну кількість готових виробів чи компонентів від іноземного постачальника. Низька кількість ракетних атак у вересні є очевидною ознакою накопичення запасів для масованих ударів по Україні в осінньо-зимовому періоді.

Україна ж не лише нарощує об'єми та номенклатуру вітчизняного виробництва озброєнь і боєприпасів, але й вдосконалює способи їхнього застосування для враження важливих цілей в глибині території противника. Одними з найбільш ефективних атак стали враження російських арсеналів поблизу міст Торопець і Тихорецьк, у результаті яких знищений об'єм боєприпасів, що дорівнює двомісячній нормі використання на фронті.

ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ ТА ДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

Публічний звіт Міністра оборони Р. Умєрова про результати першого року роботи з'явився після резонансної статті, підготовленої групою відомих українських активістів з критикою роботи оборонного відомства. Міністр озвучив низку важливих фактів, зокрема, що стосується об'ємів річного фінансування вітчизняного виробництва озброєнь (понад $4 млрд). Частка боєприпасів українського виробництва у 2024 р. зросла до 41% (у 2023 р. — 18%). У 2024 р. МО спільно з Мінцифри закупили понад мільйон дронів. Окрім того, Р. Умєров зазначив досягнутий прогрес у вдосконаленні внутрішньовідомчих процесів і послуг завдяки, зокрема, цифровізації, досягнення у боротьбі з корупцією та у сфері міжнародного співробітництва. Наостанок він зауважив, що більшість «роботи залишається поза увагою громадськості» і «у воєнний час це природно».

У зазначеній вище статті під красномовною назвою «Міністерство хаосу Умєрова», дається кардинально протилежна оцінка змінам, що відбулися (чи не відбулися) в роботі МО за останніх 12 місяців і піддається жорсткій критиці якість роботи відомства як центрального органу військового управління в Україні. Автори, визнаючи окремі здобутки, зокрема у сфері оборонних закупівель, навели приклади системних проблем в управлінні, плануванні, координації, відсутності чіткого розподілу повноважень і відповідальності, а стан справ у сфері міжнародного співробітництва оцінили як «тотальний провал».

Важко сказати, наскільки об'єктивною є зовнішня критика оборонного відомства, більшість роботи якого «залишається поза увагою громадськості», але позитивом є як сам факт публікації подібних матеріалів, так і аргументована реакція Міністра оборони на публічну критику.

21 вересня українські соцмережі збурив пост військовослужбовця С. Гнезділова, який заявив про самовільне залишення частини (СЗЧ), щоб привернути увагу до відсутності встановлених термінів служби під час війни. Цей демарш актуалізував і без того гострі дискусії навколо більш широкого кола

проблем мобілізації військовозобов'язаних і суспільства загалом, військової дисципліни, соціальної справедливості тощо. 11 квітня 2024 р. Верховна Рада ухвалила законопроєкт про мобілізацію, з остаточної версії якого була вилучена стаття, що передбачала право мобілізованих на звільнення після 36 місяців служби через неспроможність держави забезпечити виконання цієї норми. Перспектива служби до кінця війни є фактором деморалізації тих, хто вже служить, і однією з головних причин ухилення військовозобов'язаних від мобілізації.

За офіційними ж повідомленнями, ситуація з мобілізацією налагодилася, і її темпи збільшені втричі, у т. ч. через рекрутингові центри, які забезпечують середньомісячний набір 6,5 тис. добровольців. Попри різноманітні зусилля, спрямовані на забезпечення людського ресурсу для оборони, очевидно, залишається невирішеною не лише проблема кількості, але й якості новобранців, які також тісно взаємопов'язані. Через гостру потребу в поповненні бойових частин скорочуються терміни та, відповідно, страждає якість підготовки мобілізованих, що так само призводить до надлишкових втрат.

МІЖНАРОДНІ ПОДІЇ (ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ)

9 вересня, після майже тримісячної затримки, Адміністрація Байдена направила до Конгресу таємну доповідь про стратегію США стосовно війни в Україні. Зазначена стратегія мала бути надана протягом 45 днів (у червні 2024 р.) відповідно вимоги, що містилася у квітневому 2024 р. рішенні Конгресу США про виділення допомоги Україні в об'ємі $60,8 млрд. З огляду на таємний статус документа, наразі відсутня навіть обмежена публічна інформація стосовно змісту стратегії довгострокової підтримки України, що згідно з вимогою Конгресу має визначити «конкретні та реалістичні цілі, визначення та пріоритетність безпекових інтересів США, критерії оцінки досягнення цих цілей». Достеменно не відомо також наскільки сумісними є американська стратегія та план перемоги України, оскільки Президент Зеленський представив його Президенту Байдену лише в кінці вересня.

Головною причиною затримки з підготовкою стратегії очевидно було небажання Адміністрації Байдена змінювати існуючу контрпродуктивну політику «контрольованої ескалації» через штучні обмеження з надання та на застосування західної військової допомоги Україною, результатами яких вже стало затягування війни без чітко визначених (для США) кінцевих цілей та надмірних людських, територіальних і матеріальних втрат для України.

Повідомлення про поставку іранських балістичних ракет до росії спричинили потужну реакцію західних партнерів на рівні заяв, що давали сподівання на зняття заборони на удари «західною» зброєю по території рф, але позиція адміністрації Байдена залишилася незмінною. Очевидно, що Білий дім досі вважає посилення бойових спроможностей України більшим ризиком «різкої ескалації», ніж поставки іранської балістики до рф, а найбільше занепокоєння у Вашингтоні викликає поглиблення стратегічного партнерства між москвою та Тегераном. Зокрема, ідеться про поставки російських винищувачів Су-35 і сприяння у модернізації кіберспроможностей і ракетно-космічних програм Ірану в обмін на балістичні ракети.

Станом на кінець вересня зазначені обмеження на застосування Україною далекобійних озброєнь залишилися в силі. Москва, намагаючись вплинути на імовірні політичні рішення стосовно зняття заборони, вдалася до випробуваного інструменту ядерного шантажу. Водночас рішення путіна про внесення змін до ядерної доктрини як сигнал Заходу (на фоні чергового невдалого випробовування новітньої російської ракети «Сармат»), схоже, не справило бажаного ефекту ні на західних політиків, ні на Україну.

9 вересня представники Збройних сил Латвії повідомили про падіння російського дрона-камікадзе типу Shahed на території країни, зазначивши, що військові вчасно ідентифікували повітряну ціль, але не збивали, оскільки мали переконатися в тому, що підозрілий об'єкт є військовим і спрямований атакувати саме Латвію. Латвія — вже третя держава-член НАТО (на додаток до Польщі та Румунії), де сталися подібні інциденти з порушення повітряного простору російськими ракетами та бойовими дронами. В усіх відомих випадках військові не застосовували зброю.

В останні дні вересня почалося чергове загострення безпекової ситуації на Близькому Сході, але наразі складно оцінити подальший розвиток подій в регіоні та можливий вплив на російсько-українську війну.

РОСІЯ

Росія запланувала значне підвищення витрат на війну в проєкті бюджету на 2025 р. до близько $142 млрд (6,3% ВВП), що на 22% більше, ніж у 2024 р., вдвічі більше, ніж у 2024 р., і вчетверо — порівняно з довоєнним 2021 р. Частка витрат на армію та інші силові відомства у 2025 р. в сумі сягне близько 40% витрат федерального бюджету.

Путін втретє за останні два роки збільшив штатну чисельність російської армії. З 1 грудня набирає чинності його указ про збільшення загальної чисельності до 2,4 млн осіб, у т. ч. військовослужбовців — до 1,5 млн, що на 180 тис. більше від існуючої штатної чисельності. Слід зазначити, що реальна чисельність може суттєво відрізнятися (зазвичай в менший бік) від штатної. Водночас збільшення чисельності та витрат є чітким свідченням налаштованості путіна на продовження війни.

Проблема людського ресурсу для ведення затяжної війни є не менш гострою для російської влади, ніж для України, хоча російські методи її вирішення відрізняються. В якості альтернативи масової мобілізації російське командування почало формувати піхотні підрозділи з особового складу повітряно-космічних і військово-морських сил. Так, з членів екіпажу авіаносця «Адмірал Кузнєцов» сформовано механізований піхотний батальйон, який вже відправлений у зону бойових дій. Ще однією російською новацією стало укладання контрактів зі звинуваченими у скоєнні правопорушень чи злочинів на досудовому етапі. Раніше «контракт на війну в обмін на звільнення від відповідальності» пропонувався лише тим, хто вже був засуджений.

Кремль лише один раз відкрито вдався до «часткової мобілізації» наприкінці 2022 р. і, попри запити військового командування та публічний тиск з боку т. зв. воєнкорів, уникає соціально-політичного, чутливого для режиму рішення. Російські соціологи фіксують зростання рівня незадоволення росіян діями влади, яке сягнуло максимуму з моменту «часткової мобілізації» 2022 р. Російська госдума негайно відреагувала на потенційні спроби висловлення невдоволення владою, запропонувавши зміни до кримінального кодексу, що передбачають позбавлення волі за публічну образу представників влади в інтернеті.

Отже, аналіз найбільш важливих подій, політичних заяв та рішень дозволяє зробити наступні висновки:

- ✓ Високий рівень ескалації бойових дій у вересні 2024 р. зумовлений впливом низки внутрішніх суспільно-політичних і економічних факторів, а також зовнішньополітичною динамікою в контексті очікування зняття заборони на застосування Україною далекобійної зброї та початку можливих переговорів із врегулювання конфлікту.

- ✓ Російські війська впродовж місяця утримували ініціативу практично на всьому театрі бойових дій, досягли значимих територіальних здобутків, але не спромоглися здійснити оперативний прорив на жодному з напрямків.

- ✓ Залишилася незмінною позиція Вашингтону стосовно зняття обмежень на здійснення далекобійних ударів західною зброєю по території росії, що збільшує ризики подальшого затягування конфлікту та, відповідно, ціну війни на виснаження для України.

II.
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

Початок нового політичного сезону був насиченим резонансними міжнародними подіями та заходами. Спостерігалася ескалація конфліктності в різних регіонах світу, зокрема на Близькому Сході. Небезпечною тенденцією є зростання агресивності та мілітаризації зовнішньої політики росії на фоні активізації військово-політичного співробітництва альянсу авторитарних країн. У цих умовах українська сторона у двосторонніх відносинах і на міжнародних майданчиках намагалась активно просувати апробовані та нові плани й ініціативи з метою зміцнення та розширення зовнішньої підтримки у протистоянні російській агресії.

МІЖНАРОДНІ ПРОЦЕСИ ТА ПОДІЇ

Спостерігається загострення передвиборчої боротьби в США. Публічні дебати К. Гарріс-Д. Трамп (10 вересня), на думку багатьох спостерігачів, засвідчили певну перевагу діючої віцепрезидентки. Рейтинг підтримки К. Гарріс на фоні наступних невдалих виступів її опонента дещо зріс. У цій ситуації «трампістське» крило республіканців намагалося залучити «український фактор», використовуючи візит В. Зеленського на оборонний завод в Пенсильванії для звинувачень демократів у «недобросовісній конкуренції», а також Київ у втручанні у виборчий процес. Небезпеку втрати двопартійної підтримки вдалося певною мірою нейтралізувати через організацію в останній момент зустрічі В. Зеленського з Д. Трампом, але є підстави прогнозувати, що спекуляції на українській темі триватимуть. У цьому контексті викликає занепокоєння невизначена позиція Д. Трампа щодо припинення війни в Україні та неприйнятні для Києва заяви з цього приводу з боку його оточення.

Різко посилилася загроза ескалації бойових дій на Близькому Сході. Не вдалося досягти угоди про припинення вогню між Ізраїлем і ХАМАС і обміну заручниками, отже, ситуація в районі Газа залишається вибухонебезпечною. Водночас армія оборони Ізраїлю провела серію воєнних операцій проти бойовиків Хезболли. 27 вересня ЦАХАЛ знищив керівництво цього терористичного угрупування. А згодом збройні сили Ізраїлю розпочали наземну операцію на півдні Лівану. Після ракетної атаки Ірану по території Ізраїлю небезпека масштабного розгортання бойових дій в цьому регіоні посилюється.

Зросла агресивність політики кремля, нарощується мілітаризація російської економіки. Зокрема, 25 вересня на засіданні Радбезу рф путін заявив про розширення російської доктрини ядерного стримування, що є черговою спробою ядерного шантажу і залякування Заходу. У вересні очільник кремля видав указ про збільшення чисельності збройних сил рф на 180 тис. осіб. У бюджеті росії на 2025 р. заплановані рекордні видатки на оборону, які за деякими оцінками, складатимуть близько 6,3% ВВП.

На фоні ескалації антизахідної риторики рф триває нарощування військово-політичного, економічного співробітництва альянсу авторитарних держав (рф-КНР-КНДР-Іран-білорусь). Зокрема, секретар радбезу рф шойгу 13 вересня відвідав КНДР, а 17 вересня мав зустріч з керівництвом Ірану. 29 вересня голова російського уряду зустрівся з Президентом Ірану для підготовки угоди про стратегічне співробітництво між країнами, яку планується підписати на Саміті БРІКС в Казані (22-24 жовтня). За інформацією з різних джерел, триває активне економічне партнерство Пекіну і москви, що зміцнює оборонну промисловість країни-агресора. Також здійснені поставки іранських ракет до рф, проведені міжнародні військово-морські навчання «Океан-2024» за участю рф і КНР, триває підготовка до спільних стратегічних військових навчань росії та білорусі «Захід-2024».

Помітною тенденцією вересня стало збільшення різного роду псевдомиротворчих заяв, планів, ініціатив, які передбачають заморожування бойових дій і подальші переговори за рахунок інтересів України та її територій. Зокрема, наприкінці вересня на полях сесії Генасамблеї ООН китайські та бразильські дипломати ініціювали створення платформи «Друзів миру», яку попередньо підтримали близько 15 країн (зокрема, ПАР, Туреччина, Казахстан, Саудівська Аравія, Мексика, Замбія, Кенія, Угорщина тощо). На жаль, цей китайсько-бразильський план («консенсус з 6 пунктів») підтримала й Швейцарія. По суті, ідеться про спроби сформувати вигідну країні-агресору альтернативу українському мирному плану, торпедувати проведення другого Саміту миру.

Паралельно посередницькі послуги пропонують Індія і ОАЕ. Так само Канцлер Австрії К. Негаммер заявив, що Австрія може стати майданчиком для переговорів між Україною та рф «без попередніх умов та на рівних». Продовжує проштовхувати свої т. зв. мирні ініціативи В. Орбан. Лідер соціал-демократів у Бундестазі Р. Мютценіх запропонував створити міжнародну контактну групу для мирної ініціативи щодо війни рф проти України. Своє бачення перспектив завершення війни оприлюднили в публічному дискурсі представники влади та лідери політичних сил різних країн, зокрема Президент Чехії, глава МЗС Польщі тощо.

Причини такої активності різні — з одного боку, це «втома від тривалої війни» і намагання знайти прийнятний в сучасних реаліях компроміс, з іншого — псевдомиротворча демагогія та популізм на користь країни-агресора, намагання врегулювати т. зв. «українську кризу» за рахунок України.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ

На початку вересня відбулись кадрові зміни в зовнішньополітичному відомстві країни. МЗС очолив А. Сибіга, який анонсував (і частково вже здійснив) кадрові оновлення у посольствах і в центральному апараті. Він визначив наступні пріоритети української дипломатії: забезпечення обороноздатності України на різних треках; рух до ЄС і НАТО; подальше просування Формули миру, особливо серед країн Азії, Африки та Латинської Америки; притягнення до відповідальності країни-агресора та відшкодування збитків. Також серед важливих напрямів роботи МЗС — розвиток парламентської та економічної дипломатії, залучення експертів і бізнесу до розробки зовнішньої політики, робота з українцями за кордоном, цифровізація консульських послуг тощо. Новий очільник МЗС також заявив про необхідність перегляду чинної Стратегії зовнішньополітичної діяльності України (ухвалена у 2021 р.), що загалом є логічним і виправданим з огляду на сучасні реалії війни.

Політичний діалог з іноземними партнерами

У вересні, з початком нового політичного сезону, помітно зросла інтенсивність політичного діалогу. До активу української дипломатії можна віднести ряд важливих контактів і зустрічей. Зокрема, ідеться про візит до Запоріжжя Прем'єр-міністра Нідерландів Д. Схоофа, зустріч з головою уряду Ірландії С. Гаррісом, під час якої була підписана Угода про підтримку України та співробітництво між Україною та Ірландією. Продуктивними були контакти з країнами-союзниками в рамках 24-го засідання Контактної групи «Рамштайн», а також на полях міжнародної конференції «Амброзетті» (Італія, 7 вересня). Слід відзначити зустріч із держсекретарем США Е. Блінкеном і державним секретарем у закордонних справах Великої Британії Д. Ламмі. У вересні Київ відвідали Генеральний директор МАГАТЕ Р. Гроссі, прокурор Міжнародного кримінального суду К. Хан.

Слід згадати про результативні консультації і перемовини на полях міжнародних заходів, організованих української стороною: четвертого саміту Кримської платформи, у якому взяли участь понад 60 учасників (11 вересня) і XX щорічної зустрічі Ялтинської європейської стратегії (13 вересня).

Заслуговує на увагу політико-дипломатична активність української делегації на полях засідання Генасамблеї ООН. Зокрема, відбулись зустрічі з Президентом США Д. Байденом, з К. Гарріс і Д. Трампом, з рядом керівників країн ЄС, з лідерами держав Глобального Півдня. За словами Президента України, відбулось майже тридцять зустрічей і консультацій на вищому рівні з іноземними партнерами. В. Зеленський виступив на Саміті майбутнього, на засіданні Генасамблеї ООН, на засіданні Ради Безпеки ООН тощо.

Очевидно, вагомим для України було використання високих трибун ООН для просування її інтересів. Водночас важливими були практичні результати візиту до США. Отже, на зустрічі «G7+Україна» була ухвалена Спільна декларація про підтримку відновлення та реконструкції України, яка зокрема передбачає координовану фінансову підтримку і надання до кінця року додаткової фінансової допомоги на суму близько $50 млрд. Своєю чергою, Президент США оголосив про рекордний пакет допомоги Україні у розмірі $8 млрд.

Проте залишається відкритим питання дозволу використовувати далекобійну зброю на території рф. Можна припустити, що це питання, як і український «План перемоги» (про який мова нижче), буде розглядатися

на жовтневому засіданні «Рамштайн», яке відбудеться на вищому рівні під головуванням Д. Байдена.

Просування українських інтересів й ініціатив на світовій арені

Офіційний Київ намагався просувати український порядок денний на міжнародних майданчиках, втілювати власні проєкти й ініціативи.

Перше. Українська дипломатія на різних рівнях працює над організацією другого саміту миру. Проводяться консультації та перемовини щодо формалізації складових Формули миру, зокрема, продовольчої й енергетичної безпеки, звільнення полонених, притягнення агресора до відповідальності тощо. Зокрема, 4 вересня відбулась онлайн-конференція, присвячена реалізації пункту Формули миру «Продовольча безпека», у якій взяли участь 75 країн-партнерів і міжнародних організацій із різних регіонів світу. Українська сторона розраховує якнайшвидше підготувати спільний план з реалізації всіх пунктів Формули миру і провести другий Саміт миру наприкінці 2024 р. Але, очевидно, реалізувати це завдання-максимум за сучасних обставин буде проблематично.

Друге. Під час візиту до США українська сторона презентувала країнам-союзникам підготований «План перемоги». За інформацією, що була оприлюднена, цей документ містить у загальному вигляді чотири складових, зокрема, це гарантії безпеки для України, продовження воєнних операцій, поставки сучасного озброєння і фінансова підтримка тощо. Ця ініціатива викликала хвилю різних оцінок і коментарів. Американська сторона зазначила, що уважно вивчатиме цей документ. Водночас важливо те, що Київ намагається активно формувати порядок денний на українському напрямі, просуває своє бачення шляху до справедливого завершення війни. Тим паче цей «План перемоги» разом з Формулою миру набуває особливої актуальності на фоні збільшення різного роду «мирних ініціатив», про що йшлося вище.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗДОБУТКИ НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС

Протягом вересня тривала підготовка до практичного відкриття переговорів про вступ. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції 9 вересня передав Єврокомісії звіт щодо здійснених проєвропейських реформ у квітні-серпні 2024 р. Проведено серію міжміністерських нарад з реалізації рекомендацій Єврокомісії. 17 вересня в Брюсселі відбулась двостороння скринінгова сесія ЄС-Україна, присвячена ключовому переговорному кластеру «Основи процесу вступу до ЄС».

У контексті переговорів про вступ важливе значення для України має новий склад Єврокомісії, який Урсула фон дер Ляєн презентувала 17 вересня. Позитивним фактом є те, що ключові посади отримали союзники і друзі України. Зокрема, високим представником ЄС з питань зовнішньої політики стала К. Каллас (Естонія), єврокомісаром з питань економіки призначений В. Домбровскис (Латвія), єврокомісаром з питань оборони А. Кубілюс (Литва), бюджетні питання куруватиме П. Серафін (Польща), а процеси розширення ЄС координуватиме представник Словенії — М. Кос.

Окремо слід відзначити значення візиту до Києва 20 вересня 2024 р. Президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн, під час якого вона анонсувала надання Україні макрофінансового кредиту у розмірі €35 млрд, комплексну підтримку енергосектору нашої країни у зимовий період. Також обговорювалася підтримка та вдосконалення переговорного процесу про вступ, допомога в організації другого Саміту миру тощо.

У вересні розпочався складний період для національної дипломатії. З одного боку, посилюється нестабільність і ескалація конфліктності в різних регіонах світу, помітними є тенденції воєнно-політичної інтеграції блоку авторитарних країн на антизахідних засадах. На цьому фоні глобальним викликом є невизначеність зовнішнього курсу США після президентських виборів. З іншого боку, зростає псевдомиротворча активність деяких «незахідних» держав, спрямована на заморожування війни в Україні в інтересах агресора. У цих умовах пріоритетним завданням для України є збереження та розширення альянсу країн-союзників, утвердження у світовому порядку денному українського плану досягнення стабільного та справедливого миру.

III. ЕКОНОМІКА

РІШЕННЯ

Кабінет міністрів 13 вересня затвердив проєкт Державного бюджету на 2025 р. і наступного дня, відповідно до законодавства, передав його до Верховної Ради. Базовими показниками проєкту є прогнозні макроекономічні індикатори, насамперед — 2,7% зростання ВВП (нижче прогнозного показника поточного року), інфляція на рівні 9,5%, курс 45 грн/$1. Головними ж показниками безпосередньо Бюджету-2025 є доходи — 2 трлн грн, видатки — на рівні 3,6 трлн грн, потреба у зовнішньому фінансуванні — $38,4 млрд.

Поряд з цим, МВФ скоригував власний прогноз економічного розвитку України у 2025 р. (див. підрозділ *Події, процеси, тенденції*), що обумовить внесення коригування у бюджетні показники урядового проєкту, які будуть враховувати позицію МВФ.

Головні пріоритети бюджету на 2025 р. — оборона та безпека, а також фінансування захищених статей бюджету. Звернемо увагу на основні економічні бюджетні показники, зазначені в у проєкті Бюджету-2025: фінансовий ресурс на сектор безпеки та оборони — понад 2,2 трлн грн (26,3% ВВП); підтримка соціально незахищених громадян — 419,2 млрд грн (зокрема, Пенсійний фонд — 238 млрд грн); охорона здоров'я — 211 млрд грн, освіта — 169 млрд грн.

Зазначимо, бюджетний процес у поточному році стосовно ухвалення Бюджету-2025 буде вкрай непростим. Так, з одного боку, при розгляді бюджету у парламенті депутати вимагатимуть нарощування видатків (без прив'язки до наявних бюджетних ресурсів), з іншого — намагатимуться утримати макроекономічні і бюджетні баланси від шокових дефіцитів (у т. ч. через міжнародну підтримку).

У цьому контексті звернемо увагу на те, що Міжнародний валютний фонд (МВФ) виставив Україні умови, за яких він продовжить надавати стійку фінансову підтримку. Серед критичних — підвищення податків для перекриття «дір» у бюджеті, а також вимога девальвації гривні.

Верховна Рада вже діє у вказаному напрямі — ухвалила за основу законопроєкт № 11416-д (підготовлений у новій редакції на повторне перше читання) стосовно суттєвого підвищення окремих податків і зборів.

Звернемо зокрема увагу, що оновлена версія проєкту закону передбачає підвищення військового збору з 1,5% до 5% на період до 31 грудня року, у якому буде припинено воєнний стан, а також встановлення ставки податку на прибуток для банків за 2024 р. у розмірі 50%.

Очікується, що найближчим часом Кабмін розробить законопроєкт про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування військового збору до спецфонду держбюджету з метою їхнього спрямування на потреби фінансового забезпечення сектору безпеки і оборони. Ця норма має посилити строгість виконання Держбюджету України.

Якщо про підвищення податків ідеться і у владних заявах і діях, то стосовно вартості національної валюти НБУ не хоче допустити значного послаблення гривні, оскільки, з одного боку, національна валюта вже втратила понад 10% відтоді, як регулятор скасував фіксований курс, з іншого — для вітчизняної економіки девальвація неминуче означає прискорення інфляції, і її повернення до двозначних показників, що зможе депресивно впливати на економічну діяльність і платоспроможність домогосподарств.

Ми поділяємо вказану позицію НБУ.

ПОДІЇ, ПРОЦЕСИ, ТЕНДЕНЦІЇ

За повідомленням пресслужби Мінекономіки, у серпні 2024 р. українська економіка зросла на 3,5% [±1%] порівняно з серпнем минулого року. За вісім

місяців зростання ВВП оцінюється на рівні 3,9% [±1%].

Основний внесок у зростання економіки зробила промисловість, а пожвавлення промисловості позитивно вплинуло на транспортну галузь — зросли обсяги внутрішніх залізничних перевезень та переробки вантажів у морських портах, що є важливими чинниками для бізнесу і покращення споживчих настроїв.

Більше того, у серпні вперше за останні три місяці бізнес покращив оцінки діяльності на найближчу перспективу.

Між тим, міжнародні фінансові інститути висловлюють стурбованість стосовно динаміки економічного відновлення України. Так, МВФ прогнозує зростання ВВП України за підсумками 2024 р. на рівні 3%, інфляції — 9%. Попередній прогноз фонду передбачав зростання ВВП у діапазоні від 2,5% до 3,5% та інфляції 8%.

Погіршення прогнозу значною мірою зумовлено ускладненнями та уповільненням економічної динаміки у II п/р 2024 р. через наслідки атак росіян на енергетичну інфраструктуру, вплив війни на ринок праці та рівень очікувань ділової активності.

Звернемо увагу на важливі прогнозні коригування стосовно показників поточного року. Так, обсяг номінального ВВП у 2024 р. становитиме 7,5 трлн грн, що на 3% менше, ніж закладалося у економічні прогнози роком раніше.

Дефіцит держбюджету з урахуванням грантів складе близько 14% ВВП, а обсяг зовнішнього фінансування — трохи більше ніж 12% ВВП. Зазначимо, що НБУ прогнозує жорсткіший бюджетний дефіцит — на рівні 18,4% ВВП.

Слід також вказати на один із системних ризиків. Ідеться про те, що дедалі гострішою проблемою для вітчизняного бізнесу стає брак кадрів, що поглиблює перешкоди діяльності бізнесу, а також збільшує структурне безробіття, за якого навички безробітних не відповідають потребам бізнесу. Саме тому на часі важливість ініціативи уряду Skills Alliance, підтримана донорами, міжнародними партнерами та представниками бізнес-спільноти. Мета ініціативи — надати можливість перекваліфікації чи оновлення кваліфікації понад 180 тис. працівників упродовж наступних трьох років. За нашими оцінками, це вкрай важлива ініціатива, яка потребує якісної реалізації.

Серед макроекономічних складових слід звернути особливу увагу на продовження відновлення зовнішньої торгівлі. Так, експорт у серпні порівняно з попереднім роком зріс на 27%, досягши $3,4 млрд, що є одним із найвищих показників цього року. Втім, зростання відбувалось із порівняно низької бази, коли Український коридор для морського експорту діяв мінімально.

Чи не найважливішим є суттєве зростання експорту продукції металургії — на 47%, що є максимумом у поточному році. Є підстави стверджувати, що це є відображенням стабілізації постачання електроенергії на деякі металургійні підприємства (частина підприємств галузі вже отримували безперервне постачання за рахунок імпорту електроенергії). А зростання експорту залізної руди — на 35% — значною мірою зумовлено відкриттям експорту руди через одеські порти.

Відтак, експорт товарів за 2024 р. досягне $37,2 млрд, імпорт — $71,7 млрд. Отже, негативне зовнішньоторговельне сальдо становитиме $34,5 млрд, що на $5 млрд більше, ніж у попередньому прогнозі МВФ.

Поряд з цим зазначимо: чинником вказаного послаблення макроекономічної динаміки є прискорення інфляції. За даними Держстату, у серпні 2024 р. споживча інфляція в річному вимірі (р/р) пришвидшилася до 7,5% з 5,4% в липні.

Посилення інфляційного тиску зумовлюється насамперед ефектами гірших цьогорічних врожаїв і впливом вищих витрат бізнесу на продовольчу сировину, енергію та оплату праці, а також «перенесенням» послаблення гривні у попередні місяці.

Поряд зі збільшенням експорту, Україна має цілком позитивні дії міжнародних партнерів, які зміцнюють економічне середовище країни у коротко- та довгостроковій перспективі.

Насамперед системно-позитивним є те, що, за повідомленням Міністерства фінансів, Україна успішно завершила масштабну операцію з реструктуризації державного боргу, включно з 13 серіями єврооблігацій та однією серією гарантованих державою облігацій «Укравтодору». Вказана реструктуризація передбачає обмін боргових зобов'язань на суму близько $20,5 млрд (або приблизно $24 млрд з урахуванням капіталізованих відсотків) на вісім нових серій єврооблігацій з номінальною вартістю $15,2 млрд.

Угода дозволила знизити державний і гарантований борг України на $9 млрд. Це означає номінальне скорочення боргу на 37% та зменшення його чистої приведеної вартості на 60% за умови дисконтування 14%. При цьому боргові виплати зменшено на 93%, що дозволить заощадити $11,4 млрд у найближчі три роки.

Підкреслимо, вказана операція стала однією з найбільших в історії суверенних боргів України і, що також важливо, відповідає цілям МВФ у частині боргової стійкості України.

Іншим вагомим позитивним наслідком стало те, що Міжнародне рейтингове агентство Fitch Ratings (після успішного завершення реструктуризації єврооблігацій) підвищило довгостроковий рейтинг дефолту емітента (РДЕ) України в національній валюті до «CCC+» з «CCC-».

Fitch присвоїло новим облігаціям рейтинг «CCC», що відповідає очікуваному суверенному РДЕ України в іноземній валюті. Це рішення враховує відтермінування виплат основного боргу до 2029 р. та помірні купонні виплати в найближчі роки.

Агентство прогнозує, що загальний державний борг України становить 89,6% ВВП у 2024 р., що нижче попереднього прогнозу в 92,5%. Однак Fitch застерігає, що країна все ще стикається з суттєвими фінансовими викликами через війну та залежність від зовнішньої допомоги.

Поряд з такими позитивними новинами певне занепокоєння викликає те, що Туреччина офіційно подала заявку на вступ до BRICS, прагнучи зміцнити свій глобальний вплив і створити нові зв'язки поза межами традиційних західних союзників. Однак BRICS залишається під значним впливом Китаю і росії, що може посилити для України ризики «компромісних» рішень стосовно закінчення війни і мирних переговорних процесів. Зазначимо, BRICS також обговорюватиме подальше розширення на саміті в Казані в жовтні, де також можуть розглянути заявки Малайзії, Таїланду та Азербайджану.

Події в Україні продовжують впливати на світові фінанси. Так, з моменту вторгнення росії в Україну інвестиції європейських фондів сталого розвитку (ESG) в оборонні компанії зросли більш ніж удвічі. Близько третини фондів у Європі та Великій Британії, орієнтованих на ESG, вклали в цей сектор €7,7 млрд порівняно з €3,2 млрд у I кв. 2022 р.

Зростання частково пов'язане з підвищенням цін на акції оборонних компаній після нападу рф на Україну. Однак багато інвесторів також погодилося з аргументом урядів, що підтримка оборонних виробників несе позитивний соціальний ефект (насамперед щодо примноження продуктивних робочих місць), а не лише ризики.

Зазначимо, що хоча загальна вартість активів фондів у цьому секторі залишається невеликою — менш ніж 1% загальних €1,5 трлн активів — але сектор стає дедалі привабливішим для інвесторів, особливо після початку війни в Україні. Індекс оборонної промисловості MSCI Europe зріс в 1,8 рази з початку 2022 р., а інвестиції в оборонні фонди зросли з $5,8 до $17,6 млрд у липні 2024 р.

Відтак, для України також зростають потреби і можливості бути залученою у міжнародний сектор виробництва сучасної зброї, покращуючи власний інвестиційний клімат і налагоджуючи співпрацю з провідними західними виробниками зброї.

IV.
ЕНЕРГЕТИКА УКРАЇНИ У ВЕРЕСНІ 2024 р.

Унаслідок найбільшої з початку війни комбінованої атаки на українську енергетичну систему, що відбулася 26 серпня й мала на меті виведення з ладу інфраструктури видачі потужності атомних електростанцій, були тимчасово вимкнені блоки № 1, 3 і 4 Рівненської і № 3 Південноукраїнської АЕС. Не допустити переходу на позапроєктний режим управління реакторами, що загрожував інцидентом рівня 3, вдалося лише завдяки високій фаховій підготовці диспетчерів і впровадженій в Україні симптомно-орієнтованій системі аварійного реагування. Фізичний захист другого рівня, наявний на більшості атакованих об'єктів, хоча й зменшив завдану шкоду, не вберіг надзвичайно вразливе обладнання від численних ушкоджень суббоєприпасами. Тимчасова втрата 1,5 ГВт потужності за збереження високих температур, що збільшили потребу в енергії на 1,2 ГВт, призвели до повернення небалансів у вітчизняній енергетичній системі.

Саме після атаки 26 серпня Моніторингова місія ООН з прав людини України, з огляду на кількість постраждалих регіонів, скоординованість атаки і масштаб шкоди, завданої цивільному населенню і критично важливим системам, що забезпечують життєво необхідні послуги, зробила висновок про порушення російськими збройними силами основоположних принципів міжнародного гуманітарного права.

Після подолання наслідків серпневих ударів ворога, яке тривало 11 діб, роботу енергетичної системи України вдалося збалансувати. Це дозволило скасувати графіки погодинних вимкнень, що діяли 1-6 вересня для однієї-трьох черг споживачів одночасно. Аварійна допомога європейських операторів залучалася за місяць лише п'ять разів, а пропускна спроможність міждержавних перетинів використовувалася не більше, аніж наполовину (25 вересня — 20 ГВт год).

Відносного балансу вдалося досягти завдяки поступовому зниженню денної температури, а також відновленню об'єктів генерації та розподілу, в ході якого заплановано в жовтні запустити дев'ять енергоблоків АЕС і повернути в систему 60...70% потужності теплової генерації, зруйнованої російськими атаками.

Базову потужність Об'єднаної енергосистеми України у вересні забезпечували 8 блоків АЕС, що генерували близько 5,4 ГВт енергії. Один блок залишався на технічному обслуговуванні. Джерелом маневрової потужності були 4-6 енергоблоків ТЕС і ТЕЦ, а також ГЕС і ГАЕС, які спільно виробляли близько 2,7 ГВт електричної енергії. При цьому погіршення погодних умов суттєво зменшило ефективність роботи СЕС. Тому обсяги генерації електроенергії на них за місяць скоротилися майже вдвічі.

Через бойові дії й технічні причини знеструмленими в Україні були в середньому 560 населених пунктів (+50 порівняно з попереднім місяцем), додатково через погодні умови — до 86 (16 вересня). Тривожить, що кількість сіл і селищ, які з різних причин перебувають без енергопостачання, зростає п'ятий місяць поспіль (у квітні їх було до 400). При цьому близько 300 населених пунктів були знеструмленими у вересні впродовж двох і більше діб.

Виправленню ситуації мають сприяти рішення Штабу з підготовки об'єктів житлово-комунального господарства та паливно-енергетичного комплексу до осінньо-зимового періоду, який сформулював шість основних завдань органам влади на жовтень 2024 р.: підготовка ТЕС і ТЕЦ до стабільного функціонування в умовах зими; забезпечення фізичного захисту об'єктів критичної інфраструктури; розроблення алгоритмів дій на випадок форс-мажорних ситуацій; установлення когенераційних установок і модульних котелень у постраждалих регіонах; забезпечення сталого водопостачання в районах, що перебувають у зоні ризику; поширення практики експлуатації індивідуальних теплових пунктів.

У рамках цієї роботи уряд визначив перелік заходів з організації встановлення

газопоршневих і газотурбінних установок на суднах технічного флоту, що використовуватимуться для забезпечення стабільного енергопостачання; установив порядок надання гарантії походження електричної енергії, що вироблена високоефективною когенераційною установкою; затвердив порядок використання коштів державного бюджету для швидкого відновлення України, що спрямуватимуться, зокрема, на відновлення енергетичної інфраструктури; визначив перелік витрат операторів ГРМ, пов'язаних із ремонтом пошкодженої внаслідок воєнних дій інфраструктури.

За словами прем'єр-міністра, у Фонді підтримки енергетики України вже накопичено €560 млн. На завершальному етапі перебувають перемовини з ENTSO-E щодо збільшення імпорту електроенергії з ЄС. Профінансована закупівля енергетичного обладнання потужністю 170 МВт. Імпортовано понад 1,8 тис. одиниць генераторного і 120 тис. одиниць акумуляторного обладнання. Уведені в експлуатацію 83 зі 169 поставлених на підприємства теплопостачання когенераційних установок.

Нафтопродуктів на внутрішньому ринку достатньо для задоволення попиту, який залишається на найвищому місячному рівні завдяки активності аграріїв і великій кількості автомобільних перевезень. Створено значний запас дизельного палива. Нестачі скрапленого нафтового газу, попри суттєве зростання цін на нього, також не спостерігається.

Газотранспортна система України функціонує в нормальному режимі. Номінації замовників послуг зберігання й бронювання потужності виконуються в повному обсязі. При цьому, за словами прем'єр-міністра, «офіційних перемовин щодо продовження транзиту російського газу немає», Україна не готова співпрацювати з росією, не планує цього робити і не буде продовжувати угоду з нею.

Запаси газу в підземних сховищах зросли до 7,6 млрд куб. м (+0,7 млрд куб. м; без урахування 4,7 млрд куб. м газу «довготривалого зберігання» і 0,6 млрд куб. м газу, що належить нерезидентам). Темпи його накопичення дають змогу «оптимістично прогнозувати виконання плану, а саме 13,2 млрд куб. м до 1 листопада».

У НАК «Нафтогаз України» зазначили, що «газ залишається чи не єдиним надійним джерелом енергії в умовах війни», тому «опалювальний сезон розпочнеться вчасно».

У свою чергу, Мінвідновлення заявило про початок розроблення, спільно з USAID, техніко-економічного обґрунтування проєктів із неперервного електро-, тепло- й водопостачання понад 800 тис. мешканців Вінниці, Хмельницького й Тернополя. Втім, чи будуть реалізовані ці проєкти й коли це може статися, не повідомлялося.

Занепокоєння викликає і факт неповного гарантування будівництва нової потужності переможцями аукціонів, проведених НЕК «Укренерго» у серпні. Фінансове забезпечення на рахунки ескроу внесли лише 33 із 48 компаній. Тобто через рік в енергетичній системі з'явиться лише 99 МВт резервів підтримки частоти (що відповідає потребі), 68 МВт резервів на послуги завантаження і 210 МВт — на послуги завантаження й завантаження-розвантаження в кожній годині (12 і 50% потреб). Не виключено, що причиною неповного гарантування стали ризики, спричинені сумнівною зміною керівництва НЕК «Укренерго». З цієї ж причини третій спеціальний аукціон, запланований на жовтень, скоріше за все, не відбудеться.

Досі не вирішено боргову проблему, що суттєво обмежує можливості для оновлення й ремонтів. Знову, тепер до 26 млрд грн, збільшилася заборгованість НЕК «Укренерго» перед «зеленою» генерацією (хоча попереднє керівництво оператора планувало повністю погасити її до кінця року). При цьому учасники ринку електричної енергії винні операторові приблизно таку ж суму за отримання послуг з передачі й диспетчеризації. Водночас борги на балансуючому ринку електричної енергії щомісяця зростають на 0,7...0,8 млрд грн. Проблему можна вирішити, забезпечивши платоспроможність усіх учасниківенергетичного ринку — від виробника й постачальника до кінцевого споживача. Втім, далі регулярних доручень РНБО Кабінетові Міністрів справа не просувається. Уряд із невідомих причин фактично бойкотує скорочення переліків захищених споживачів, частка

підприємств критичної інфраструктури в яких становить не більше третини.

Хоча в спеціальному звіті Міжнародного енергетичного агентства «Енергетична безпека України та майбутня зима», борговій проблемі уваги не приділено, в ньому визначені 10 ключових, на думку міжнародних експертів, заходів, необхідних для «забезпечення належного рівня енергетичних послуг в Україні впродовж наступних місяців». Проаналізуємо їх.

1. *Підвищити фізичну й кібернетичну безпеку критичної енергетичної інфраструктури України*. — Ця робота, власне, вже йде. Відповідні завдання були дані учасникам ринку й Генеральному штабові Збройних сил України одразу після попереднього оцінювання наслідків атаки 26 серпня. Ішлося, зокрема, про багаторівневе прикриття об'єктів енергетичної інфраструктури засобами протиракетної та протиповітряної оборони, а також облаштування нового й модернізацію наявного на енергетичних об'єктах, зокрема підстанціях поблизу АЕС, фізичного захисту з урахуванням використання ворогом крилатих ракет із касетними бойовими частинами.

2. *Прискорити постачання обладнання для ремонту, зокрема шляхом спрощення імпорту та чітким визначенням пріоритетних потреб*. — Частково це завдання вирішено визначенням переліку енергетичних товарів, увезення яких на митну територію України здійснюється без сплати митних платежів, зокрема за угодами, що фінансує Секретаріат Енергетичного Співтовариства.

3. *Збільшити потужність і децентралізувати електропостачання. Ідеться про системи резервного живлення, газові ТЕС, а також СЕС і ВЕС, доповнені системами накопичення енергії*. — Тут важливо уникнути підміни встановлення малих енергетичних установок потужністю 1-10 МВт придбанням автономних бензинових чи дизельних генераторів потужністю 5-10 кВт або установок із негарантованою потужністю (передусім фотоелектричних панелей без інверторів і систем зберігання енергії), маскування недостатньої потужності встановлюваних енергетичних установок їхньою кількістю, а також замовчування термінів початку експлуатації таких об'єктів.

4. *Збільшити пропускну спроможність міждержавних перетинів. Наявні обмеження можна зняти, переглянувши «відносно консервативні рекомендації з управління ризиком»*. — У рамках цієї роботи НЕК «Укренерго» вживає заходів зі зняття системних обмежень (bottlenecks) і збільшення обсягу експортних операцій і пропускної спроможності міждержавних перетинів. Проте заява прем'єр-міністра, що «перемовини з ENTSO-E щодо збільшення лімітів імпорту електроенергії з ЄС до 2,2 ГВт» перебувають «на завершальному етапі», є надто оптимістичною. Більш імовірним є доведення максимальної пропускної спроможності перетинів до 2,0 ГВт.

5. *Стимулювати споживачів до енергозбереження, продовжуючи інвестиції в енергоефективність. Запропоновано: знизити стандартну температуру теплоносія в системах централізованого опалення; встановити тариф, що гарантує певний обсяг споживання за субсидованою ставкою, після чого споживач має платити вищу ціну; провести інформаційні кампанії щодо роз'яснення змісту заходів з енергоефективності*. — Кабінет Міністрів, безумовно, не піде на змінення цін на електричну енергію й тарифів на її розподіл для домогосподарств та бюджетних організацій, щонайменше, до 1 травня 2025 р. Проте пропозиція про зниження мінімально допустимої температури в житлових приміщеннях з 18 до 16 °C є цілком прийнятною і була реалізована під час опалювального сезону 2022-23 рр., хоча в мирний час відповідні пропозиції суперечили позиції МОЗ.

6. *Забезпечити впровадження резервних систем опалення. Ідеться про постачання, передусім у найбільш постраждалі регіони, невеликих когенераційних установок, котлів на скрапленому нафтовому газі, дровах та вугіллі з формування необхідних запасів пального для їхнього живлення*. — Уряд стверджує, що вже понад 80% шкіл і 100% лікарень забезпечені резервними джерелами живлення. При цьому до кінця року мають додатково запрацювати 370 модульних котелень і 380 когенераційних установок сумарною потужністю 1 ГВт. Утім, після підвищення ставки акцизного податку на скраплений нафтовий газ одразу на 185%, його використання як котельного

палива в більшості регіонів України вбачається сумнівним. Виключенням може бути експериментальний проєкт щодо розподілу гуманітарної допомоги, що надходитиме у вигляді скрапленого нафтового газу для задоволення потреб побутових споживачів Донецької, Сумської, Харківської й Херсонської обл. Обсяг допомоги буде сформовано відповідно до потреб, визначених обласними військовими адміністраціями, і покрито за рахунок гранту Саудівської Аравії й донорами, зокрема ПАТ «Укрнафта» та АТ «Укргазвидобування». Отримання, надання, розподіл і контроль цільового використання допомоги здійснюватиметься за декларативним принципом.

7. *Збільшити обсяг запасів газу в підземних сховищах.* — Група Нафтогаз обіцяє до 1 листопада 2024 р. накопичити у сховищах 13,2 млрд куб. м газу. Цього цілком достатньо, щоб забезпечити потреби генерації в осінньо-зимовий період. Попри це, планується додатково закачати у сховища не менше 0,6 млрд куб. м газу. Ресурс буде придбаний за договором гарантії з Європейським банком реконструкції та розвитку, за яким НАК «Нафтогаз України» отримає €200 млн на створення стратегічних резервів природного газу й підтримання енергетичної безпеки. Відповідні обсяги «використовуватимуться за умови виникнення надзвичайних ситуацій і лише для потреб бізнесу», хоча порядку поводження з резервом досі не розроблено.

Ще три ключові заходи, що пропонуються для реалізації експертами МЕА, розраховані на середньо- й довгострокову перспективу. Вони стосуються: *закладання основ для сучасної, ринкової, стійкої, сталої та інтегрованої з європейською української енергетики, включаючи інвестування в спільні енергетичні коридори; координування з Молдовою дій із забезпечення надійного енергопостачання через «взаємопов'язану природу ризиків у регіоні», а також забезпечення гарантованих постачань газу з ЄС, зокрема шляхом участі в експлуатації трансбалканської трубопровідної системи.*

Зміст двох останніх рекомендацій у цілому відповідає концепції регіонального партнерства енергетичної безпеки (Regional Energy Security Partnership), що, зокрема, передбачає:

- ✓ використання вільних потужностей LNG-терміналів у Польщі, Італії, Хорватії, Греції для накопичення резервів газу в підземних сховищах України для забезпечення потреб регіону у зимовий період;
- ✓ створення в українських сховищах спільного страхового запасу газу, що використовуватиметься на заздалегідь визначених умовах у разі виникнення нестачі, значних коливань цін чи надзвичайних ситуацій;
- ✓ розширення потужності інтерконекторів між LNG-терміналами та українськими ПСГ зі створенням спеціальних тарифних продуктів для транспортування газу від терміналів до сховищ і від сховищ до споживачів.

Таким чином, визначені експертами МЕА заходи не є новими і в більшості вже опрацьовуються урядом, проте їхня реалізація може й має бути прискорена, оскільки до початку опалювального сезону залишилося не більше місяця. Швидкість «потрібно помножити на 100, тоді ми щось устигнемо в усіх без винятку відбудовних процесах».

V.
СОЦІАЛЬНІ СКЛАДОВІ ПРОЄКТУ БЮДЖЕТУ НА 2025 р.

Незважаючи на воєнний стан, Кабінет Міністрів України вчасно (13 вересня) подав проєкт Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік». Міністерство фінансів розрахувало бюджет на підставі макроекономічного прогнозу, який склало Міністерство економіки. Основні прогнозні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2025-2027 рр. було схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 780 «Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2025-2027 роки». Макропрогноз, зокрема, визначає базові показники, такі як курс валют, рівень інфляції та темпи зростання економіки.

База для прогнозних розрахунків:

- ✓ номінальний обсяг ВВП – 7 484,7 млрд грн;
- ✓ реальне зростання ВВП на рівні 3,5%;
- ✓ індекс споживчих цін – 105,4% (у середньому до попереднього року), 107,9% (грудень до грудня попереднього року);
- ✓ середньомісячна зарплата працівників – 20 581 грн, номінальна, скоригована на індекс споживчих цін – 112,0% до попереднього року;
- ✓ рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією Міжнародної організації праці – 18,2% до робочої сили відповідної вікової групи;
- ✓ експорт товарів та послуг – $53 478 млн, зростання порівняно з 2023 р. на 4,7%;
- ✓ імпорт товарів та послуг – $94 439 млн, зростання порівняно з 2023 р. на 6,3%.

Основні напрями реформування економіки України протягом прогнозованого періоду будуть спрямовані на впровадження системних горизонтальних та секторальних реформ, прийнятих в рамках Ukraine Facility, реалізацію програми з МВФ та інших реформ, зобов'язання по яких Україна взяла на себе на шляху набуття членства в Європейському Союзі, розвитку двосторонньої та багатосторонньої співпраці з країнами-партнерами, міжнародними фінансовими організаціями.

Пріоритетними видатками на 2025 р. залишаються видатки на безпеку й оборону. Другий пріоритет — це фінансування захищених статей бюджету та соціальної сфери. Третій пріоритет — підтримка регіонів та бізнесу.

Новацією цього бюджету названо реалізацію нової моделі управління публічними інвестиційними проєктами, що зробить капітальні видатки більш прозорими та ефективними. Зокрема, пріоритетом буде відновлення, енергетичні проєкти та реалізація нової ветеранської політики.

ОСВІТА ТА ЗДОРОВ'Я

Закладені на 2025 р. видатки на освіту будуть меншими, ніж у 2024 р. — 167 млрд грн проти майже 175 млрд грн. Більша частина з них — понад 103 млрд грн — піде на оплату праці педагогічним працівникам; 2,9 млрд грн — на харчування учнів початкових класів, 305 млн грн — на здобуття освіти учнями з особливими освітніми потребами (на рівні 2024 р.).

Видатки на охорону здоров'я у 2025 р. планують збільшити на 7 млрд грн до 214 млрд грн.

Зокрема, на реалізацію програми медичних гарантій мають піти 175 млрд грн. У бюджеті на 2025 р. передбачать 11,75 млрд грн на закупівлю препаратів для лікування ВІЛ/СНІД, туберкульозу, онкології, рідкісних орфанних захворювань та серцево-судинних захворювань.

ДИНАМІКА ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я (прогнозні зміни), млрд грн

	2023	2024 (план, без змін до бюджету)	2025 (проєкт бюджету)
Міністерство освіти	142,13	174,77	167,07
МОЗ	179,18	207,15	214,13

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Бюджет на 2025 р. передбачає скорочення соціальних видатків на 50 млрд грн до 420,6 млрд грн, що становить 89,4%. плану 2024 р. та 92,8% факту 2023 р.

ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНИХ ВИДАТКІВ
(прогнозні зміни),
млрд грн

	2023	2024 (план, без змін до бюджету)	2025 (проєкт бюджету)
Міністерство соціально політики	453,37	470,39	420,67
Дотації ПФУ	273,67	321,777	280,25
Соціальний захист громадян	102,75	88,71	80,80

Більшість коштів, передбачених за соціальним спрямуванням, буде спрямовано на дотацію Пенсійного фонду — 280,2 млрд грн. Проте бюджетна дотація до ПФУ порівняно з 2024 р. буде скорочена на 34 млрд грн. Так, трансфер пенсійного фонду розглядається як балансуючий елемент, передбачається, що доходи від ЄСВ, власні доходи пенсійного фонду, будуть достатніми для того, щоб забезпечити виконання взятих пенсійних зобов'язань.

При цьому слід звернути увагу на те, що бюджет Пенсійного фонду України **на 2024 р.(!)** ще не затверджений, внаслідок нестабільності та непередбачуваності економічного розвитку країни в умовах воєнного стану. Це має певний негативний вплив на функціонування та фінансову стабільність ПФУ, зокрема зменшення показників як дохідної, так і видаткової частин. При цьому, на відміну від проєкту бюджету Пенсійного фонду України на 2024 р., на початок та кінець 2025 р. не прогнозуються залишки коштів на його рахунках. Це свідчить про високі ризики втрати власних надходжень Пенсійного фонду України.

Проєкт бюджету передбачає з 1 січня 2025 р. підвищення розміру максимальної величини бази нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (максимальної суми доходу застрахованої особи на місяць, на яку нараховується єдиний внесок) **з 15 до 20 розмірів мінімальної заробітної плати**. Додаткові надходження до бюджетів фондів соціального та пенсійного страхування за розрахунками Міністерства соціальної політики України становитимуть близько 3,3 млрд грн. Також у разі збільшення частки єдиного внеску, що спрямовується на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, за рахунок зменшення частки цього внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття (у разі погодження сторін соціального діалогу) дозволить Пенсійному фонду України забезпечити виконання завдань, покладених на нього.

На виплату житлових субсидій у 2025 р. планують витратити 42,32 млрд грн (зменшено на 7,6 млрд грн). Їх отримають 2,8 млн домогосподарств. Такий обсяг отримувачів підраховано за підсумками підвищення адресності виплат субсидій та припинення цих виплат особам, які перебувають за кордоном або проживають на тимчасово окупованих територіях.

Друга найбільша стаття соціальних видатків — програма соціального захисту громадян, які потрапили у складні життєві обставини. На неї у 2025 р. планують витратити 80,8 млрд грн.

Видатки на фінансування заходів ветеранської політики планують скоротити на 57,3%: з 13,5 млрд грн у 2024 р. до 5,8 млрд грн у 2025 р. При цьому за інформацією Рахункової палати України, за шість місяців 2024 р. Міністерством використано лише 3,4 млрд грн, а рівень виконання цих програм за результатами восьми місяців 2024 р. становив загалом лише 17,7%. Метою нової державної ветеранської політики стане перехід від пільгового пожиттєвого забезпечення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, до системи мотивацій і самореалізації у цивільному житті шляхом створення можливостей задоволення потреб ветеранів війни за бюджетними програмами.

Основні соціальні показники у бюджеті не змінено і вся соціальна частина проєкту Державного бюджету України на 2025 р., як і в попередні роки, сформована на основі значно заниженого розміру прожиткового мінімуму:

- ✓ мінімальна зарплата — 8 000 грн;
- ✓ прожитковий мінімум (загальний) — 2920 грн;

- ✓ прожитковий мінімум для працездатних осіб — 3028 грн;
- ✓ прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність — 2 361 грн.

Середньомісячна заробітна плата прогнозується на рівні понад 24 тис. грн.

Уряд залишив у бюджеті на 2025 р. норми про «спеціальні» прожиткові мінімуми. Зокрема той, який застосовується для визначення посадового окладу суддів та держслужбовців (2 102 грн), і той, який застосовується для визначення компенсацій пенсіонерам, які виграли судові справи в держави щодо доплати за проживання в Чорнобильській зоні (1 600 грн).

Таким чином Кабінет Міністрів України пропонує «заморозити» як розміри прожиткового мінімуму на наступний рік, так і розміри державних соціальних гарантій у сфері оплати праці, попри прогнозне зростання індексу споживчих цін на 9,5% (грудень до грудня попереднього року), не забезпечуючи таким чином навіть часткової компенсації інфляційного знецінення базового державного соціального стандарту, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового обслуговування, соціального захисту, культури, охорони здоров'я та освіти.

Отже, вкотре закладаються підстави для поглиблення існуючої тривалий час проблеми щодо невідповідності прожиткового мінімуму його фактичному розміру, який відображає реальну вартість наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, що покликані забезпечити нормальне функціонування людини, збереження її здоров'я, задовольнити основні соціальні та культурні потреби особистості.

За інформацією Міністерства соціальної політики України, фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах серпня 2024 р. в розрахунку на місяць на одну особу, а також для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення, становив:

- ✓ на одну особу – 6 921,38 грн (7 922,57 грн з урахуванням суми обов'язкових платежів);
- ✓ для дітей віком до 6 років – 6 244,66 грн;
- ✓ на дітей віком від 6 до 18 років – 7 816,54 грн;
- ✓ для працездатних осіб – 7 213,11 грн (8 960,39 грн з урахуванням суми обов'язкових платежів);
- ✓ для осіб, які втратили працездатність – 5 905,47 грн.

Таким чином, неможливість для базового державного соціального стандарту виконувати свою основну функцію соціального орієнтира при постійному зростанні рівня інфляції в умовах воєнного стану погіршить соціально-економічне становище громадян, чим може сприяти посиленню міграційних настроїв серед населення.

Звертаємо увагу, що саме низький рівень доходів населення, як один із компонентів Індексу людського розвитку країни, є найгіршим показником та справляє найбільш негативний вплив на місце України в загальному рейтингу людського розвитку держав і територій світу. Замороження соціальних стандартів в умовах суттєвого здорожчання споживчих товарів і послуг не сприятиме покращенню ситуації на споживчому ринку. Як наслідок, відсутність належного обсягу споживчого попиту не сприятиме відновленню економіки країни та зростанню ВВП.

Водночас слід зазначити, що попри безпрецедентні виклики, економіка та соціальна сфера України в часи війни демонструє значний потенціал адаптивності до нових умов та зберігає відновлювальне зростання. Вагомим чинником цього є макрофінансова стабільність, яка забезпечується як виваженими діями уряду, так і системною підтримкою міжнародних партнерів України.

VI.
ПОЗИЦІЇ ГРОМАДЯН З АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ[1]

[1] Загальнонаціональне опитування проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 8 по 15 серпня 2024 р.

Опитування методом face-to-face проводилося у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій обл. та м. Києві (у Запорізькій, Миколаївській, Харківській та Херсонській обл. – лише на тих територіях, що контролюються урядом України та на яких не ведуться бойові дії).

Опитування проводилося за стратифікованою багатоступеневою вибіркою із застосуванням випадкового відбору на перших етапах формування вибірки та квотного методу відбору респондентів на заключному етапі (коли здійснювався відбір респондентів за статево-віковими квотами). Структура вибіркової сукупності відтворює демографічну структуру дорослого населення територій, на яких проводилося опитування, станом на початок 2022 р. (за віком, статтю, типом поселення).

Опитано 2 017 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Водночас додаткові систематичні відхилення вибірки можуть бути зумовлені наслідками російської агресії, зокрема, вимушеною евакуацією мільйонів громадян.

ЯКБИ РЕФЕРЕНДУМ ЩОДО ПРОГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ ВІДБУВАВСЯ СЬОГОДНІ, ТО ЯК БИ ВИ НА НЬОМУ ПРОГОЛОСУВАЛИ?

% опитаних

ЯКЩО ГОВОРИТИ В ЦІЛОМУ, ЯК ВИ ВВАЖАЄТЕ, ПОДІЇ В УКРАЇНІ РОЗВИВАЮТЬСЯ У ПРАВИЛЬНОМУ ЧИ НЕПРАВИЛЬНОМУ НАПРЯМІ?

% опитаних

ЧИ ХОТІЛИ Б ВИ БУДУВАТИ СВОЄ МАЙБУТНЄ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ?
% опитаних
Так, звісно
59,4
Скоріше так
26,5
Скоріше ні
6,0
Зовсім ні
2,3
Важко відповісти
5,7

ЗА РОКИ ІСНУВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ БУЛО БІЛЬШЕ ПОЗИТИВНОГО ЧИ НЕГАТИВНОГО?
% опитаних
48,0
31,4
29,1
12,4
17,3
37,0
45,8
41,5
40,8
46,3
40,3
39,8
50,2
24,8
8,0
13,5
11,6
17,8
8,0
9,2
6,0
6,8
7,5
7,7
Серпень 2001 р.
Серпень 2011 р.
Серпень 2016 р.
Грудень 2021 р.
Серпень 2023 р.
Серпень 2024 р.
Більше позитивного
Скільки позитивного, стільки й негативного
Більше негативного
Важко відповісти

ЯКІ ПОЧУТТЯ ВИНИКАЮТЬ, КОЛИ ВИ ДУМАЄТЕ ПРО МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ?*

% опитаних

* Респондентам пропонувалося обрати декілька варіантів відповіді.

ЧИ СТАЛИ УКРАЇНЦІ ЗА ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ЗГУРТОВАНІШИМИ?

% опитаних

Над номером працювали:
Колектив авторів: Ю. Якименко (керівник проєкту), А. Биченко, О. Мельник, М. Міщенко, М. Пашков, О. Пищуліна, В. Омельченко, Г. Рябцев, П. Стецюк, М. Сунгуровський, В. Юрчишин.
Редакційно-видавничий відділ: З. Міщеня, О. Черепан, Т. Овсяник.

Це видання було представлене Центром Разумкова в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні. Зміст видання є винятковою відповідальністю Pact та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Наша адреса:
01032, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 33Б, 7-й поверх
Телефон: (38 044) 201-11-98
Факс: (38 044) 201-11-99
e-mail: *info@razumkov.org.ua*
Вебсторінка: *www.razumkov.org.ua*